

ГЛОВО

№2 (107), березень-квітень 2025 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

«Славу примножувати справами.

Гетьман Кирило Розумовський»

виставка з нагоди 275-ї річниці з дня обрання Кирила Розумовського гетьманом

Юлія ФУРЦОВА

завідувач відділу НІКЗ
«Гетьманська столиця»

Одним із пріоритетних завдань колективу Національного заповідника «Гетьманська столиця» є дослідження та повноцінне розкриття постаті гетьмана Кирила Розумовського для українського та європейського суспільства.

Гетьман Кирило Розумовський (1750–1764 рр.) прагнув побудувати самостійну державу з освіченою адміністрацією, незалежними судами та сильним військом. Його 14-річне гетьманування супроводжувалося не лише реформами, а й меценатством та розвитком економіки. По собі Кирило Розумовський залишив низку архітектурних пам'яток, які нагадують про його роль в історії нашої держави.

З нагоди 275-ї річниці з дня обрання Кирила Розумовського гетьманом Національний заповідник «Гетьманська столиця» ініціював та об'єднав Національний заповідник «Софія Київська» й Національний заповідник «Чернігів стародавній» у виставковий проект «Славу примножувати справами. Гетьман Кирило Розумовський». На наше переконання виставка, присвячена гетьману, є унікальною можливістю розкрити постать Кирила Розумовського як державного діяча, його роль у культурній розбудові Гетьманщини через низку оригінальних експонатів.

Експозиція виставкового проекту розгорнута у двох залах Музею «Будинок митрополита» Національного заповідника «Софія Київська». У день народження гетьмана Кирила Розумовського, 18 березня 2025 р. відбулось урочисте відкриття виставки в колі друзів, колег, благодійників й організаторів: Нелі Куковальської, Наталії Ребрової, Грегори Фабре, Ярослава Файзуліна, Акіма Галімова, Юрія Савчука, Євгена Сура, Олега Шамшура, Олександра Філоненка, Андрія Мельника, Георгія Коваленка, Ольги Рутковської, Ольги Ковалевської, представників Благодійного фонду Надії Вовк «Берегиня».

Окрасою виставки є портрет гетьмана Кирила Розумовського, створений на замовлення Національного заповідника «Гетьманська столиця» художницею Наталією Павлусенко у 2024 р. За словами мисткині, робота над образом Кирила Розумовського була для неї

особливо цікавою і глибокою.

Написанню портрета передувала наукова робота. Так, на сьогодні відомі два прижиттєві портрети Кирила Розумовського, авторства французького художника Луї Токке 1758 р. та італійського художника Помпео Джиролано Батоні 1765–1766 рр. Саме їх взяли за основу створення сучасного образу гетьмана. Додатково було проаналізовано інформацію про статуру гетьмана з протоколу розкриття склепу Кирила Розумовського у Воскресенській церкві м. Батурина в 1927 р.

Портрет гетьмана Кирила Розумовського. Наталія Павлусенко.

2024 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

На портреті гетьман постав у віці 34–35 років, у період активної реформаторської діяльності 1762–1763 рр. Це підкреслено і зображенням державних символів, зокрема, гетьманською булавою, універсалом та сотенним знаменом Лубенського полку. Кирило Розумовський зображений в європейському одязі та з відповідною зачіскою, що підкреслює його єдність з європейською культурою. Собор Різдва Богородиці в Козельці зображено як один із символів його правління, адже його будівництво в майже збігається з роками гетьманування.

На виставці представлено унікальні речі з фондового зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця», які впродовж XIX–XX ст. зберігалися в родині Розумовських та були подаровані Грегори Розумовським: Універ-

сал Кирила Розумовського 1763 р. з його власноручним підписом і печаткою Війська Запорізького та Палаш лейб-компанійський XVIII ст.

Особливо важливим експонатом на виставці є фрагмент надгробного пам'ятника гетьману Кирилу Розумовському 1805 р. з епітафією, авторства скульптора Івана Мартоса.

Палац гетьмана Кирила Розумовського в Батурині на виставці презентують світлини його правника Каміла Розумовського початку XX ст., які до колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця» подарував Грегори Розумовський у 2024 р. та макет «Палац Розумовського в Батурині» (1952 р.) з колекції Національного заповідника «Софія Київська».

Із зібрання Національного заповідника «Чернігів стародавній» на виставці представлено 11 ікон XVIII ст. із собору Різдва Богородиці в Козельці, написані в стилі бароко. Вони якнайкраще розкривають внесок Гетьмана в культурну розбудову Гетьманщини.

Щиро дякуємо представнику родини Розумовських – Грегори Фабре за фінансову підтримку в реалізації виставкового проекту та написання портрету гетьмана Кирила Розумовського.

Відвідати виставку «Славу примножувати справами. Гетьман Кирило Розумовський» можна у Національному заповіднику «Софія Київська» до 30 серпня 2025 року. У час російсько-української війни важливі такі культурні проекти, що розкривають нашу історію. Запрошуємо усіх охочих ознайомитися з виставкою!

Грегори Фабре на відкритті виставки. Фото 2025 р.

ІСТОРІЯ Й МИСТЕЦТВО: ПІДСУМКИ «РОЗУМФЕСТ» 2025 р.

**Анастасія
НІКІТИНА**

науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Відкритий дитячий конкурс творчих робіт «РОЗУМфест», який проводиться з 2017 р., став традиційним для Національного заповідника «Гетьманська столиця». Другий рік поспіль до його організації долучається благодійний фонд Надії Вовк «Берегиня», що стало важливим етапом у розвитку конкурсу. Мета конкурсу «РОЗУМфест» – підтримка й розвиток творчої молоді України, які через мистецтво виражають своє бачення національної історії та культури.

У 2025 р. конкурс було присвячено чотирьом визначним історичним подіям: 400-річчю заснування міста Батурина, 315-річчю Конституції Пилипа Орлика, 275-річчю обрання Кирила Розумовського гетьманом України та 250-річчю з дня народження Петра Прокоповича, винахідника першого рамкового вулика.

Попередні роки проведення «РОЗУМфест» показували високий рівень майстерності та креативності учасників, проте в цьому році конкурс здивував значною кількістю не лише жанрів та технік, а й глибиною усвідомлення, унікальним баченням історичних подій та постатей. До участі в конкурсі було подано 244 роботи з 14 областей Укра-

їни: Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Київської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Черкаської та Чернігівської.

Після тривалого обговорення членами журі, 22 березня 2025 р. заповідник оголосив підсумки конкурсу. До

їнську письменницю Оксану Зененко, а також українського журналіста та історика Ростислава Мартинюка. Окрім визначення переможців конкурсу журі також відмітило декілька робіт особливими відзнаками, а саме роботи Анни Пономаренко, Анастасії Горбачевської, Кирила Проценка, Софії Лихошапко,

Батуринська трагедія. Дар'я Макаренко, 13 років (м. Чернігів Чернігівської обл.)

оцінювання робіт було залучено членів родини Розумовських Грегори Фабре та Томаса Міхальські, представників БФ Надії Вовк «Берегиня» на чолі із його засновницею Надією Вовк, представників Національного заповідника «Гетьманська столиця» на чолі з генеральним директором Тетяною Кербут, укра-

Аліні Улешнікової та Анастасії Алілуєнко.

Переможцями конкурсу «РОЗУМфест» 2025 року стали:

I місце – Надія Крокос, Анна Пільтій, Поліна Власенко, Мирослав Степанюк, Матвій Яременко, Віталіна Шубіна, Марія Ганущак, Тетяна Тригубенко, Максим Логінов.

II місце – Тимофій Тимченко, Анна-Марія Рубаха, Анастасія Горбач, Артем Карпенко, Дар'я Пономаренко, Валерія Сидоренко, Єва Карпенко, Захар Кладій, Дарина Католик, Софія Какама, Ксенія Койдан.

III місце – Роман Сипливий, Ярослав Колесник, Емілія Галдіна, Романна Горайчук, Макар Левшенюк, Владислава Каширська, Владислав Кабаш, Мілана Підгорна, Анастасія Філяк, Дарина Скотар, Артем Власенко, Софія Мала, Ірина Демидюк, Марія Тригуб, Анастасія Міхаєнко, Анастасія Ангеліна, Анастасія Гупалова, Соломія Вук, Єлизавета Коваль.

Гран-прі конкурсу вибороли Крістіна Костярко, Жанна Оксін, Анастасія Алілуєнко, Владислава Дончак та Дар'я Макаренко.

Національний заповідник «Гетьманська столиця» щиро вдячний учасникам конкурсу, а також їхнім батькам, учителям та наставникам за докладені зусилля та унікальне бачення нашого минулого. Бажаємо нових творчих успіхів і перемог!

Відродився Батурин, відродиться й Україна! Владислава Дончак, 13 років (м. Батурин Чернігівської обл.)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАПОВІДНИКА З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ

**Наталія
ПІЛЬТЯЙ**

науковий співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Історичний гурток гетьмана Івана Мазепи у Національному заповіднику «Гетьманська столиця» є важливим засобом освітньої та виховної роботи з учнівською молоддю, формування всебічно розвиненої особистості, виховання патріота України з активною життєвою позицією.

Сьогодні є актуальним патріотичне виховання дітей, які в майбутньому творитимуть історію нашої держави. Важливо, щоб наше юне покоління українців знало свою історію, пишалось нею та мало бажання її досліджувати. Тож для гуртківців ми готували інтерактивно-пізнавальні заняття, які більш глибоко знайомлять дітей з відомими, видатними, історичними постатями – гетьманами України.

Кожне заняття історичного гуртка умовно ділиться на дві частини. Перша частина заняття зосереджена на розкритті відповідної теми. А друга присвячена розвитку творчих здібностей, які сприяють різнобічному розвитку особистості дитини, роботі в команді. Таким чином діти в невимусненій і дружній атмосфері набувають нових знань та навичок. Під час занять використовуються мультимедійні покази, творчі завдання, інтерактивні ігри, вікторини, кросворди, майстер-клас тощо.

Так, до дня обрання на гетьманство Івана Самойловича, Івана Мазепи та Дем'яна Ігнатовича для гуртківців були проведені тематичні заняття, під час яких діти, виконуючи інтерактивні завдання, поглибили свої знання про керманичів України та їх роль в розбудові Козацької держави. Зокрема, з нагоди 356-ї річниці обрання гетьманом Дем'яна Ігнатовича, борця за свободу і незалежність Гетьманщини, вихованці ознайомилися із життям українського керманича, з основами його військово-політичної та економічної діяльності; написали українським військовим свої листи-побажання. А з нагоди 15-річчя з дня урочистого відкриття палацу гетьмана Кирила Розумовського, для учасників історичного гуртка заповідника, провели заняття – інтерактивну гру «Від народження до відродження: до 15-річ-

чя реставрації палацу Кирила Розумовського». У ході гри діти ознайомилися з історією будівництва та реставрації палацу і дізналися цікаві факти про єдиний гетьманський палац на теренах України. Тож під час таких занять, діти не тільки вивчають історію, але й вчать логічно думати, аналізувати, розвивати креативність, а також отримують яскраві емоції та враження від підготовлених завдань та комунікації один з одним.

Через пізнання трагічних і героїчних сторінок історії відбувається формування у дітей розуміння подвигу Героїв-захисників України та пошани до їх пам'яті. Так, для вихованців гуртка були проведені тематичні заняття до цих пам'ятних дат. До Дня пам'яті захисників України гуртківці виготовили символи пам'яті та скорботи за загиблими Героями – квіти соняшника. В рамках вшанування Дня пам'яті Батурина, вихованці розповідали про справжню сутність російської імперської політики по

рої нашої історії», яке було присвячене Дню вшанування пам'яті полеглих під Крутами, діти обговорювали історичний подвиг молодих воїнів, проводячи паралелі з героїзмом сучасних українських захисників. Тож завдяки таким заходам вихованці гуртка поглиблюють знання про героїчне минуле нашого народу, усвідомлюють велич подвигів українців, які ціною власного життя виборюють перемогу в наші дні.

Також для гуртківців організовуються виховні години патріотичного спрямування. Зокрема, до Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя було проведено годину спілкування на тему «Крим – це Україна». Метою таких занять є формування національної самосвідомості у підростаючого покоління.

Національний заповідник «Гетьманська столиця» є учасником фестивалів для дітей і підлітків, організованих Національним культурно-мистецьким та музейним комплексом «Мистецький ар-

Вихованці історичного гуртка імені гетьмана Івана Мазепи. Фото 2024 р.

відношенню до України 300 років тому і сьогодні, проводячи історичні паралелі: висвітлення подій Батуринської трагедії 1708 року та нинішніх подій в Україні. До дати річниці початку повномасштабної агресії росії проти нашої держави для гуртківців було проведено заняття «Незламні та нескорені». На ньому діти обговорювали події перших днів повномасштабної війни, свідками яких, власне, були, ділилися особистими історіями, а також хвилююче мовчання вшанували пам'ять захисників та захисниць і мирних людей. А під час заняття «Ге-

сенал». 20 вересня 2024 р., керівник гуртка разом з вихованцями провели майстер-клас із вибірки на тканині: «Мазепинське бароко: символи, культура, архітектура» для відвідувачів фестивалю «Різні разом».

Отже, історичний гурток імені гетьмана Івана Мазепи реалізовує один з напрямів діяльності науково-освітньої роботи закладу, який сприяє формуванню у молодого покоління українців національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу і сприяє вивченню та збереженню культурно-історичної спадщини України.

ДОЛІ ЖІНОК РОДУ ІГНАТОВИЧІВ

**Юлія
ЗАХАРЧУК**

науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Досліджуючи життя та політичну діяльність гетьмана Дем'яна Ігнатовича (1668-1672), не можемо оминути становище жіночої половини родини Ігнатовичів. Зокрема, збереглися відомості про матір гетьмана. Як зазначає історик Вадим Модзалевський, вона у 1670 р. володіла с. Шаболтасівкою в Чернігівському полку, але ім'я не вказує.

Впродовж усього життя поруч з Дем'яном Ігнатовичем була його дружина Анастасія Яківна. Наприкінці грудня 1670 р. Ігнатович, маючи тяжку хворобу, звернувся до московського царя з проханням у разі його смерті передати право на володіння маєтком у Стародубському полку гетьманші «на суще життє і прогонування». Після усунення від влади гетьмана у березні 1672 р. та заслання до Сибіру, згідно царського указу, його долю розділила дружина з дітьми: «Дружину і дітей заслати в сибірські міста...на вічне життє». Разом з Дем'яном Ігнатовичем та Анастасією Яківною до Сибіру вирушили їхні сини Петро та Іван, а також

донька Олена.

З огляду на тривалий період перебування та служби на Забайкаллі, а це близько 30 років, діти українського гетьмана влаштували особисте життя вже на чужій землі. Донька Олена вийшла заміж за Івана, сина польського офіцера Афанасія Бейтона – такого ж полоненого, як і її батько. У цьому шлюбі народилося двоє дітей, по яких і продовжився рід українського гетьмана в Сибіру. Онука гетьмана вийшла заміж за священника селенгінської Спаської церкви Ігнатія Боршевського. Крім Олени, джерела вказують ще на двох доньок гетьмана, які вірогідно народились під час заслання, але імена їхні не відомі.

Дем'ян Ігнатович мав трьох рідних братів: Василя, Саву та Зіновія. Про їхніх дружин збереглися деякі відомості. Так, доля першої дружини (ім'я невідоме) брата Дем'яна Ігнатовича Василя була трагічною. Вона померла у 1668 р. від побиттів, завданих чоловіком. За цей злочин за наказом гетьмана Івана Брюховецького Василь Ігнатович відбував покарання у «Гадячі в железах». Удруге Василь Ігнатович одружився на Зіновії Жданівні – з дозволу та прощення патріарха Олександрійського Паїсія, архієпископа Чернігівського та Новгород-Сіверського Лазара Барановича. На відміну від Анастасії, дружини Дем'яна Ігнатовича, вона не була репресована й залишилась жити в Гетьманщині. Як зазначають джерела, Зіновія у 1676 р. мешкала в містечку

Мені й розширювала свої володіння: «купила у менської міщани Мойсіиху двір з городом, плецем і садом, стоячий на хуторі біля Івана Товстенка, за греблею».

Дружина брата Дем'яна Ігнатовича Зіновія, Марина Яківна, після заколоту проти гетьмана 1672 р. «з дітками недорослими продовжує мешкати в Понорниці», де мала невеликі маєтності. З огляду на ситуацію, статки родини було конфісковано. Тому Марина Яківна звернулася до чернігівського полковника Василя Дуніна-Борковського з проханням захисту від зазіхань новообраного гетьмана Івана Самойловича (1672-1687). Прохання «позасталої вдови» було задоволено, що підтверджує універсал Василя Дуніна-Борковського від 25 травня 1674 р., згідно якого надано дозвіл «Марині Яківні Зеньковій, козаці і обивательці Понорницькій, своїм коштом греблю заняти і млин будувати на ріці Понорниці у самій вершині» і користуватись прибутками від млина задля виховання дітей.

Як бачимо, джерела зберегли мало інформації щодо жіночої половини родини Ігнатовичів, проте достатньо для окреслення картини їхнього становища. Репресивні дії московської влади щодо опального гетьмана торкнулися і найближчого оточення. Особливо тяжким було становище дружин, що залишилися без чоловіків з малолітніми дітьми на руках, якими необхідно було опікуватись та знаходити можливості для їх подальшого виховання.

ПОЯС ЗНАТНОГО ВОІНА З ПОСРІБЛЕННЯМ

**Максим
НЕСКУБА**

молодший науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

В сучасному світі пояс здебільшого сприймається як буденний елемент одягу, призначений для зручності й підкреслення стилю. Але в минулому значення поясів було набагато ширшим. Пояс виконував кілька важливих функцій: слугував частиною одягу, невід'ємним елементом військового спорядження, а також символом соціального статусу.

Перші пояси виготовляли переважно з органічних матеріалів – шкіри, текстилю чи мотузки. Вони перш за все були практичні, прості у виробництві та відкривали широкі можливості для оздоблення. З розвитком ремесел, торгівлі та впливом культурних чинників ви-

никли пояси з металевими елементами, а згодом повністю металеві, які не лише покращували захисний функціонал, а ще мали декоративний характер.

У цій статті йдеться про цінну та рідкісну знахідку з колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця» – посріблений пояс знатного воїна початку XVII ст. Його взнайшли 1997 р. під час археологічних досліджень житлової споруди на південно-східній околиці Батурина. Пояс зроблено з мідного сплаву із застосуванням технік лиття, карбування й посріблення. Збережений фрагмент довжиною 38,5 см складається з п'яти прямокутних ланок та шостої ланки з бляхою. Кожна ланка

має три вушка для рухомого з'єднання: одне праворуч і два ліворуч, та прикрашена рослинним орнаментом із завитків і листків. На округлій блясі зображено вершника в обладунках (можливо, іконографічне зображення польського короля Сигізмунда III Вази), над яким з хмар простягається рука з вінцем. На звороті бляхи розташована застібка.

Дослідники вважають, що стилістика оздоблення пояса близька до триумфальних мотивів, що були широко поширені у польському офіційному мистецтві 1610–1630 рр. Це дає підстави припустити, що пояс належав представнику шляхетської верхівки Батурина

Пояс знатного воїна з посрібленням. Початок XVII ст. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

доби Речі Посполитої. Як вказують польські історики, такі пояси виготовляли в майстернях Львова та Кракова упродовж XVI–XVII ст. Металеві пояси були популярні в той же час серед польської шляхти, а в подальшому – і серед української знаті. Традиційно пояси складалися з рухомих латунних, срібних або позолочених пластинок які відпливалися, та скріплювалися між собою вушками, або відпливалися меда-

льйончики які в подальшому нашивалися на ремінь чи тасьму, були також і без підкладок. Ланки металевих поясів прикрашали різьбленими або карбованими орнаментами у стилі бароко.

Три схожі металеві пояси першої половини XVII ст. зберігаються в Національному музеї Кракова. Їх довжина сягає одного метра, а оздоблення включає рослинні та геометричні мотиви, а також релігійні й міфологічні зображен-

ня на пряжках.

Дивовижна археологічна знахідка – посріблений пояс, що належав знатному воїну початку XVII ст., є унікальним артефактом, аналогів якому немає в Україні. Цей цінний зразок військового спорядження розкриває невідомі сторінки історії Батурина литовсько-польської доби. Дізнатися більше про минуле Батурина можна в музеях заповідника «Гетьманська столиця».

ТВОРИ ГЕОРГІЯ ЯКУТОВИЧА У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ ЗАПОВІДНИКА

Ірина ПАЛАМАРЮК

завідувач відділу
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Фондове зібрання заповідника «Гетьманська столиця» налічує близько 170 графічних творів, виконаних у різноманітних техніках: офорт, ліногравюра, літографія, шовкографія. Їх датування охоплює період XVII – XXI ст., що дозволяє простежити еволюцію графічного мистецтва як в Україні, так і у світі. Особливу цінність колекції становить сучасна українська графіка, представлена роботами відомих художників, серед яких важливе місце займає творчість Георгія Якутовича.

Георгій Якутович (1930-2000 рр.) – видатний український графік, ілюстратор, неперевершений майстер ліногравюри, ксилографії та офорту. Його творчість суттєво вплинула на розвиток

книжкової ілюстрації та графічного мистецтва України. Роботи Якутовича вирізняються глибоким проникненням у зміст літературних творів, детальним опрацюванням історичних сюжетів і особливою витонченістю виконання.

Народився митець у Києві, де згодом здобув освіту в Київському державному художньому інституті. Його наставниками були видатні графіки того часу Іларіон Плещинський та Василь Касіян. Вже у студентські роки Георгій Якутович виявив особливу майстерність у техніці деревориту – різновиду гравюри на дереві, що стала основою його творчого почерку. Його стиль вирізнявся поєднанням традиційних українських мотивів із глибоким історичним та філософським осмисленням сюжетів.

Особливе місце в його творчості займають ілюстрації до літературних творів, зокрема, Тараса Шевченка, Івана Франка, Миколи Коцюбинського, Лесі Українки, Максима Рильського, Миколи Гоголя, Дмитра Павличка. Однією з найвизначніших стала серія ілюстрацій до драми Івана Кочерги «Ярослав Мудрий», виконана у 1962 році, частина якої входить до фондів колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця». Митець створив ілюстрації, які майстерно передають атмосферу Київської Русі, характерні персонажі та історичну достовірність подій. Гравюри вражають деталізацією, точністю у відтворенні одягу, зброї та архітектури тієї доби. Кожна ілюстрація не лише доповнює літературний твір, а й створює гармонію між текстом і зображенням. За цю видатну роботу Георгій Якутович отримав Державну премію УРСР імені Тараса Шевченка у 1963 році.

Ще одна робота в колекції заповідника – ілюстрація до дитячої книги «Казка про липку та зажерливу бабу» (1966 рік). Графічні твори художника були подаровані заповіднику в 2010 році Володимиром Вітруком зі Львова.

Протягом життя Георгій Якутович отримав численні відзнаки, серед яких Державна премія України імені Тараса Шевченка (1983, 1991 роки), звання заслуженого діяча мистецтв УРСР (1968 рік), а також народного художника України (1990). Творчість Якутови-

Георгій Якутович. Ілюстрації до драми І. Кочерги «Ярослав Мудрий». 1962 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

ча здобула визнання не лише в Україні, а й за її межами. Його роботи експонувалися на міжнародних художніх виставках у багатьох країнах світу, включаючи Болгарію, Німеччину, Францію, Італію, США, Польщу, Нідерланди, Канаду, Китай, Угорщина та інші. Твори митця зберігаються й експонуються в багатьох музеях України, зокрема в Чернігівському музеї-заповіднику Михайла Коцюбинського, Полтавському художньому музеї імені Миколи Ярошенка, Хмельницькому обласному художньому музеї та інших.

Вплив Георгія Якутовича на українське мистецтво неосіченний. Його учнями були відомі графіки: Василь Перевальський, Микола Компанець, Василь Лопата, Валентина Ульянова які продовжили традиції української графіки. Його роботи продовжують жити у виставкових залах, музейних колекціях і на сторінках книжок, зберігаючи дух української культури та історії для майбутніх поколінь.

Георгій Якутович. Ілюстрації до драми І. Кочерги «Ярослав Мудрий». 1962 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ

**Руслана
ОГІВСЬКА**

завідувач відділу
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

18 квітня у День пам'яток історії та культури українська спільнота згадує про багатство нашої культури та історії. Україна – це тисячолітня спадщина від древніх храмів і фортець до унікальних народних традицій. У часи нинішньої боротьби за нашу свободу, коли ворог зазіхає на саме серце нашої ідентичності, дослідження, збереження та поширення знань про унікальні скарби української культури стає не просто історичною необхідністю, а й потужним щитом нашої національної стійкості.

Серед багатьох пам'яток України національного значення особливе місце займає Будинок генерального суду (Будинок В. Кочубея) XVII-XIX ст. в Батурині. Історики Національного заповідника «Гетьманська столиця» не одне десятиліття досліджують історію будівництва, використання та реставрації цієї унікальної пам'ятки архітектури. У фондах Державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Заболотного було виявлено матеріали, які розкривають історію пам'ятки у другій половині XX ст.

22 липня 1962 р. з метою дослід-

ження та збереження пам'яток Чернігівської області і в подальшому внесення їх у «Звід пам'яток історії та культури України» до Батурина відкомандирували А.О. Артемова та Н.Б. Рибаківа, співробітників Всеукраїнського науково-методичного та дослідно-інформаційного центру архітектурної спадщини. На замовлення архітектора І.О. Ігнаткіна, фахівці здійснили фотофіксацію Будинку Кочубея, який у той час перебував на обліку обласного Відділу у справах будівництва й архітектури Чернігівської області. В журналі дослідження подано опис пам'ятки, де зазначено, що будинок Кочубея постраждав під час Другої світової війни і знаходиться в напівзруйнованому стані. Збереглися лише стіни, які вкривають чагарники. Поруйнований будинок не використовується. Охоронна дошка відсутня. До опису та світлин додано схеми та план будинку Кочубея.

У 1967 р. група співробітників Інституту мовознавства АН УРСР звернулися до щойно створеного Українського товариства охорони пам'яток історії та культури з проханням вжиття заходів для збереження пам'яток архітектури Батурина. Наступного року Чернігівська обласна організація Товариства схвалила пропозицію про реставрацію будинку В. Кочубея.

Загальний кошторис реставраційних робіт пам'ятки архітектури складав 83,5 тис. руб. Реставрація розпочалася у 1970 р. за рахунок Держбюджету та коштів Чернігівської обласної організа-

ції охорони пам'яток архітектури. На роботи 1974 р. ця організація виділила 3 тис. руб. Виконавцями ремонтно-реставраційних робіт були фахівці Міжобласної спеціальної науково-реставраційної виробничої майстерні, яку очолював А. Крохін.

Протягом трьох століть садиба Кочубеїв зазнавала як істотної руйнації та занепаду, так і відбудови та відродження. Завдяки реставраційним роботам, Будинок Кочубея – єдиний з будівель кінця XVII ст. зберігся на території Батурина, отримав «нове життя», сьогодні є музейним об'єктом Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Будинок Кочубея. Фото 1983 р.
Зібрання ДНАББ ім. В.Г. Заболотного

ІКОНА БОГОРОДИЦІ ІВЕРСЬКА ІЗ ЗІБРАННЯ ЗАПОВІДНИКА

**Тетяна
КУДЛАЙ**

зберігач фондів
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

У 2019 р. колекцію іконопису заповідника «Гетьманська столиця» поповнила ікона Пресвятої Богородиці Іверська («Вратарниця»), дивом не вивезена за кордон! Образ було вилучено працівниками митної служби України під час спроби незаконного вивезення за межі нашої держави, і передано заповіднику Сумською митницею ДФС.

Ікона виконана на початку XX ст. невідомим майстром на дошці (17,8x13,5x1,3 см) олійними фарбами, відноситься до народного іконопису. Цей образ належить до іконографічного типу «Одігітрія», для якого характерне поясне зображення Богородиці з Ісусом Христом на руках. Ікона написана з до-

Іверська ікона Божої Матері, XX ст.
Зібрання Національного заповідника
«Гетьманська столиця»

триманням церковних канонів: Богоматір зображена у темно-синій туніці та червоному мафорії, на її плечі та голові традиційно зображено зірки, що вказують на приснодієвство Марії. Край мафорію, горловина та поручі туніки декоровані орнаментованою тасьмою, яка виконана жовтою фарбою. Від правого плеча край мафорію «розшитий» золотим шиттям у вигляді плетива з китицями. Над образом Богородиці біля голови прописана традиційна абрєвіатура грецьких літер «MP» і «OY», якими на православних іконах позначають Божу Матір. З лівого боку ікони добре видно напис: «ОБР•ПРО•БЦЫ», а нижче – «Ивирскія». Та навіть якщо образ був не підписаний, його легко відрізнити від інших ікон за однією деталлю, характерною для іконографії ікон Іверської Божої Матері – на правій щоді Богородиці зображено невелику рану, яка кровоточить. На лівій руці Богоматір тримає Немовля, а правою вказує на нього. Цим жестом вона показує, що шлях до Бога пролягає через Ісуса Христа, тому ще однією назвою ікон цього типу є «Та, що вказує дорогу».

Щодо Ісуса, то його зображено у синьому гіматії та білому хітоні з червоними краями, який нагадує собою українську чоловічу вишиту сорочку. В одній руці він тримає згорнутий сувій, а інша складена в благословляючому жесті. Над головою Спасителя нечіткий напис «Іс...».

До фондів «Гетьманської столиці» образ надійшов із пошкодженнями. Ікона мала два наскрізні отвори посередині дошки, а на лицевій стороні по краю образу, праворуч та ліворуч від зображення були забиті невеликі цвяхи. Оскільки образ Іверської Божої Матері значиться у переліку чудотворних ікон, можемо зробити припущення, що до

цих гвіздків свого часу кріпилася нитка з дорожочинними пожертвами віруючих.

Чудотворність ікони Іверської Божої Матері пов'язують з періодом іконоборства у Візантійській імперії. За одним із переказів, іконоборці намагалися знищити образ Богородиці, але їм вдалося лише пошкодити лик Марії – це пояснює рану на щоці Пречистої. Від знищення образ врятувала вдова, яка спустила його на води Середземного моря. Ікона не потонула, а успішно доплила до Іверського монастиря, заснованого грузинськими ченцями на берегах Афонського півострова. Монахи хотіли розмістити образ у вівтарі, але Богородиця явилася ігумену уві сні й вказа-

ла інше місце – на вхідних монастирських воротах, тому ще однією назвою ікони є «Вратарниця» («Воротарниця»). Відтоді іверські монахи робили списки цієї чудотворної ікони і її копії ширилися світом і Україною зокрема.

За новоюліанським календарем Православна церква України вшановує Іверську чудотворну ікону Божої Матері 13 жовтня та 12 лютого. Зазвичай до неї звертаються в молитві з проханням розрадити в бідах, зцілити душевні рани, просять позбавити від хвороб і уберегти від пожеж. В оселі образ слід тримати біля входу, ніби «на вратах», де він буде захищати від бід і небажаних гостей.

ГРАЛЬНІ «КРЕМ'ЯХИ» XVII—XVIII СТОЛІТТЯ ІЗ ЗІБРАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»

Каріна СОЛДАТОВА

завідувач відділу
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

З давніх часів люди не уявляли своє життя без ігор. Спершу вони їх використовували в різних обрядових дійствах. Потім ігри стали частиною дозвілля та використовувалися у забавах дітей. Особливо до вподоби людям прийшли настільні ігри, які з'явилися близько 5 тисяч років тому. У цій статті поговоримо про поширений різновид цієї гри – крем'яхи. І на прикладі археологічних знахідок з території Батурина розглянемо історію її побутування.

На території сучасної України гра в крем'яхи набула поширення в період мідно-кам'яного віку. В ті часи ці предмети використовували у різних магічних дійствах жерці та шамани. Однак поступово гра з глиняними фішками стала дитячою. Відомо, що ця гра залишалася популярною і за Гетьманщини. Підтвердженням цього є знайдені археологами крем'яхи XVII–XVIII ст. під час

розкопок у місті Києві та Полтаві, при дослідженні Новогородицької фортеці на Дніпропетровщині.

Під час археологічних досліджень у Батурині також знаходили округлі крем'яхи – на території Цитаделі та Фортеці, близьких і далеких передмість. Всі вони округлої форми та невеликих розмірів, до 5 см. Виготовлені з фрагментів стінок чи донець посудин із обробленими та затертими краями. На одній гральній фішці збереглася зелена полива. Загалом в зібранні заповідника зберігається 7 крем'яхів. Виявлення таких гральних фішок в різних ділянках

Археологічні дослідження житла на передмісті Батурина. Фото 2018 р.

міста вказує на популярність цієї гри серед мешканців гетьманської столиці.

Як підтверджують етнографи, для гри у крем'яхи брали вже невживаний посуд чи кахлі і потім з них виготовляли округлі глиняні «камінці». Це могли робити й діти. Розбивали глиняні вироби на дрібніші фрагменти, формували з них крем'яхи, які мали бути однорідними та однакових розмірів. Зазвичай ці фішки були невеликі й зручно поміща-

лися в долоню. Для гри брали невелику кількість крем'яхів, переважно 5.

За описами, в таку гру грали діти віком від 5 до 15 років. Особливо полюбили забаву дівчата. Учасників було від 2–3 та більше. Як вказує історик Анатолій Гейко, за традицією гравці сідали за годинниковою стрілкою – «за сонцем». По черзі кидали в гору крем'яхи, а потім ловили їх руками. Могло бути, що гравець при цьому не міг зловити жодної фішки. Тоді крем'яхи і право грати передавалися іншому. Той учасник, який ні разу не збився й спіймав всі «камінці» – ставав переможцем. Під час підкидання промовлялися говірки та прислів'я. Інші гравці в цей час намагалися відволікти увагу. І також вигукували різні слова, які мали «збити» противника. Як відомо, замість глиняних фішок могли використовувати й гральні астрагали – кістки тварин. Ця доволі проста гра залишалася популярною серед дітей аж до середини XX ст.

Якщо вас зацікавила історія про гральні крем'яхи, запрошуємо ознайомитися з історією побутування різних настільних ігор на теренах України в Музеї археології Батурина.

Гральний астрагал з кістки тварини. I тис. до н.е. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

Гральні крем'яхи. XVII–XVIII ст. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

У I кварталі 2025 року Національний заповідник «Гетьманська столиця» традиційно провів щорічний творчий конкурс «РОЗУМфест».

Кожна робота — це прояв креативності, громадянської позиції та свободи думки молоді.

Дякуємо за підтримку конкурсу БФ Надії Вовк «Берегиня» та
Благодійному фонду «Спадок Гетьманщини».

Пропонуємо вашій увазі роботу, яка отримала I місце в номінації «Слово»
12-річної Власенко Поліни з міста Конотопа.

БАТУРИН — МІСТО НЕЗЛАМНОГО ДУХУ

Заплющую очі, і в моїй уяві стелиться ранковий туман, який пливе понад річкою Сейм. Здається, ніби сама історія зітхає, згадуючи події минулого. Переді мною постає величний образ міста Батурина. Могутні непохитні мури, стрімкі стежки та величний палац Кирила Розумовського — усе це здається живим, що дихає спогадами минулого, нагадуючи про силу та непереможність нашого народу.

Кожен куточок України має свою історію, де кожен камінчик нагадує про велич, боротьбу та стійкість. Батурин — не просто місто на карті України, це жива легенда, що уособлює силу, дух і незламність нашого народу. Це символ непереможності, слави та права на власний шлях.

Я не живу в Батурині, проте, коли приїжджаю сюди, ніби відчуваю відлуння минулих століть. Тут, серед могутніх стін фортеці, колись ухвалювали доленосні рішення наші гетьмани — Іван Мазепа, Іван Самойлович, Дем'ян Ігнатюк, Кирило Розумовський. Вони мріяли про сильну Україну, яка могла б сама визначати своє майбутнє. Хотіли, щоб ми були вільними. Але що ж зробила Росія з їхньою мрією? Це місто стало символом українського болю. Московські війська зни-

щили всіх жителів лише за те, що люди хотіли волі. Росія завжди боялася нашої влади. Та чи можна знищити український дух? Звісно ж, ні! Поступово Батурин відроджувався, як і вся Україна... Сьогодні ми бачимо ті ж загрози, що й колись, але вже знаємо: свобода завжди важливіша за страх. Батурин — це не лише минуле, а й майбутнє. Саме тут народилися великі люди, які змінили світ. Петро Прокопович — винайшов рамковий вулик і здійснив революцію у бджільництві. Гетьмани, які мріяли про незалежну Україну. І скільки ще талановитих людей вийшло із цього міста!

Якщо маленьке містечко змогло стати серцем великої держави, то й, по суті, кожен може зробити щось велике для України! Можливо, серед нас є новий Прокопович, який змінить науку, чи Розумовський, який збудує щось величне та славне?

Батурин нагадує нам, що сила в правді. Росія завжди хотіла стерти його «ім'я», але не змогла, тому що це не просто місто, а колиска історії. Це Україна в мініатюрі — непохитна, горда, вільна. І я пишаюся тим, що мешкаю в такій країні: сильній, незламній і непереможній.

Незламні. Максим Логінов, 16 років

Козацька сила. Ірина Кручко, 15 років

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»

Суб'єкт у сфері друкованих медіа
№ R30-04375 від 18.05.2024 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.baturin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013

Обсяг — 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М. М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 100 прим. Зам. № 2290

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)

Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)

Огієвська Руслана Іванівна

Паламарюк Ірина Юріївна

Нікітіна Анастасія Василівна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії